

УДК 378.3

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КОНКУРЕНЦІЇ

FEATURES OF SOURCES OF FINANCIAL SUPPORT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONDITIONS OF COMPETITION

Ящук Т.А.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри маркетингу,
менеджменту та управління бізнесом,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Yashchuk Tetiana

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer in Marketing, Management and Business Management,
Pavlo Tychuna Uman State Pedagogical University

У статті показано необхідність реформування вищої освіти у сфері поліпшення її фінансового забезпечення. Для вирішення цього завдання доведено актуальність диверсифікації джерел фінансового забезпечення вітчизняних закладів вищої освіти. Проаналізовано обсяги фінансування загального фонду університетів протягом останніх років, які хоча в абсолютних величинах дещо збільшилися, але повністю не задовольняють усіх фінансово-економічних потреб. Установлено, що недостатність обсягів державного фінансування зумовлює підвищення значущості джерел позабюджетного надходження грошових коштів. Досліджено тенденції їх формування відповідно до стратегічних і тактичних управлінських рішень керівництва закладів. Обґрунтовано напрями вдосконалення формування та підвищення ефективності використання джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти.

Ключові слова: заклади вищої освіти, джерела фінансування, механізм фінансування, фінансове забезпечення, управління фінансовим забезпеченням, бюджетне фінансування, позабюджетне фінансування.

В статье показана необходимость реформирования высшего образования в сфере улучшения ее финансового обеспечения. Для решения этой задачи доказана актуальность диверсификации источников финансового обеспечения отечественных заведений высшего образования. Проанализированы объемы финансирования общего фонда университетов в течение последних лет, которые хотя в абсолютных величинах несколько увеличились, но полностью не удовлетворяют всех финансово-экономических потребностей. Установлено, что недостаточность объемов государственного финансирования обуславливает повышение значимости источников внебюджетного поступления денежных средств. Исследованы тенденции их формирования в соответствии со стратегическими и тактическими управленческими решениями руководства заведений. Обоснованы направления совершенствования формирования и повышения эффективности использования источников финансового обеспечения заведений высшего образования.

Ключевые слова: заведения высшего образования, источники финансирования, механизм финансирования, финансовое обеспечение, управление финансовым обеспечением, бюджетное финансирование, внебюджетное финансирование.

The article shows the need for reforming higher education in the field of improving its financial security. The volumes of financing the general fund of universities over the past few years have been analyzed, which, although in absolute terms, have slightly increased, but do not completely satisfy all financial and economic needs. In this regard, there is a need to improve the conceptual foundations of state financing of higher education institutions in accordance with economic realities. The modern system of higher education as sources of financial support requires the use of various financial instruments. For domestic universities in the current socio-economic conditions, an acute problem is the lack of financial resources that they need to carry out their statutory activities, primarily in the fields of educational and scientific activities. A relevant factor here is also the direct influence of the market of educational services in the form of competition. The solution to the problems of increasing the financial sustainability of higher

education institutions can be achieved by diversifying the sources of funds. Various channels for the growth of financial resources should become a guarantee for universities to strengthen their financial and economic situation and the foundation not only for successful functioning, but also for further development. Under such conditions, the leadership of the vast majority of higher education institutions in recent years has systematically been developing and implementing optimal models of financial support with significant use of sources of extrabudgetary funding. As a result of the analysis, a positive trend was established in increasing the volume of income in special funds of universities. The tendencies of their formation are investigated in accordance with the strategic and tactical management decisions of the institution's management. Studying the peculiarities of the formation and use of financial resources by higher education institutions in order to ensure their financial and economic independence show that internal factors that are directly related to the application of optimal methods and principles of financial and economic activity are important. The directions of improving the formation and increasing the efficiency of using sources of financial support for higher education institutions are substantiated.

Key words: higher education institutions, sources of financing, financial mechanism, financial support, financial management, budget financing, extrabudgetary financing.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування національної економіки зумовлює потребу підвищення якості підготовки фахівців, які своєю активною професійною діяльністю забезпечать економіко-організаційні і технологічні зміни у різних галузях та сферах. Для реалізації цих завдань важливим є вдосконалення системи вітчизняної вищої освіти, один з актуальних напрямів якого – підвищення рівня її фінансування.

У сучасних умовах для переважної більшості університетів актуальною проблемою є недостатні обсяги бюджетних асигнувань, що великою мірою впливає на ефективність їхньої освітньої і наукової діяльності. В умовах ринкової економіки та пов'язаної з нею конкуренції заклади вищої освіти займаються розробленням і впровадженням оптимальних моделей фінансового забезпечення зі значним застосуванням джерел позабюджетного фінансування. Отже, науковий пошук щодо формування та раціонального використання фінансових ресурсів закладів вищої освіти, які необхідні для забезпечення їхньої статутної діяльності, має велике практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Методологічні принципи та концептуальні засади процесів фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти, наукове обґрунтування організаційних та фінансово-економічних основ формування їхніх грошових коштів, дослідження тенденцій забезпечення фінансової стійкості університетів в умовах ринку стали предметом наукового аналізу українських і зарубіжних учених: Ю.Ю. Бенедик, М.Ю. Білінець, Т.М. Боголіб, З.С. Варналія, Я. Вернера, М.В. Дмитришин, О.В. Калашникова, І.С. Каленюк, О.В. Кукліна, О.В. Лютої, П. Маркуччі, Т.Н. Неровні, Т.Є. Оболенської, О.П. Панкрухіна, Н.Г. Пігуль, Є.А. Стадлого, К. Солерно, В.В. Тараканова, Л.С. Шевченко, Т. Шульца та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячу-

ється означена стаття. Сучасна система вищої освіти, яка здійснює свою діяльність в умовах нестабільності ринку освітніх послуг, як джерел фінансового забезпечення потребує використання різних фінансових інструментів. У зв'язку із цим невирішеною проблемою є наукове обґрунтування розроблення і реалізації моделей комплексного, різновекторного застосування механізмів фінансування закладів вищої освіти. Забезпечення таких підходів до формування достатніх обсягів їх грошових коштів можливе за умови підвищення значущості реальної автономії університетів на основі вдосконалення нормативно-правової бази, особливо в аспектах їхньої фінансово-економічної самостійності.

Дослідження особливостей джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти допомогатиме підвищенню самостійності у використанні ними позабюджетних коштів, розвитку їхньої фінансової стійкості та досягнення мети і завдань відповідно до установчих документів.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є аналіз особливостей формування та використання різноманітних джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти, визначення організаційно-економічних форм надходження коштів позабюджетного фінансування, а також шляхи оптимізації процесу управління механізмом фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний стан вітчизняної вищої освіти вимагає збільшення обсягів фінансування підготовки фахівців, тому що недостатня кількість державних коштів та власних фінансових ресурсів негативно впливає на якість підготовки бакалаврів і магістрів, не дає можливості повною мірою реалізувати значний освітній і науковий потенціали університетів і в кінцевому підсумку знижує прогресивний соціально-економічний розвиток держави. Тому реалізація стратегічних цілей реформування вищої освіти зумовлює необхідність значного поліпшення її фінансових основ, зокрема урізноманітнення джерел надходження грошових ресурсів як важ-

ливого складника фінансового механізму функціонування університетів.

М.В. Дмитришин обґрунтовує те, що кількісна й якісна характеристики фінансового механізму визначаються обсягом фінансових ресурсів, зосереджених і витрачених на відповідних рівнях господарського управління й технологію їх зосередження та витрачання. Важливо при цьому правильно вибрати саму техніку цих процесів: суб'єкт і об'єкт зосередження та витрачання фінансових ресурсів, показники, ставки, норми, терміни, санкції, пільги – інструментарій здійснення руху фондів грошових засобів. Так, фінансове забезпечення здійснюється методами бюджетного фінансування, самофінансування, кредитування тощо. За бюджетного фінансування до уваги беруться умови визначення обсягів фінансування, періодичність передання коштів, норми певних видів витрат тощо, за кредитування – умови надання кредитів, гарантій і терміни їх повернення, окупність та ефективність кредитів; за самофінансування – розрахунки діяльності й ефективності витрачання власних коштів, їх мобілізації та ін. [1, с. 14].

Проведений на основі оприлюдненої фінансової та бюджетної звітності аналіз фінансово-економічної діяльності педагогічних університетів (Бердянського державного педагогічного університету (БДПУ), Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка (ТНПУ), Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини (УДПУ), Харківського національного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди (ХНПУ)) показав, що бюджетне фінансування є пріоритетним у формуванні їхніх фінансових ресурсів.

Аналіз показує тенденцію до щорічного збільшення протягом 2014–2017 рр. обсягів надходження коштів із державного бюджету в усіх університетах, окрім Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини, де

в 2017 р. їх виділено на 4 583 400 грн менше, ніж у 2016 р. (рис. 1).

Також можна виокремити значне державне фінансування Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка, який кожного року отримував найбільше грошових ресурсів – із 68 290 460 грн у 2014 р. до 77 939 840 грн у 2017 р. (збільшення на 14,1%). За цей же період на 37,4% (35 439 814 грн і 48 676 824 грн відповідно) зросли обсяги видатків із загального фонду державного бюджету у Бердянського державного педагогічного університету.

Під час дослідження динаміки бюджетних надходжень виявлено нерівномірність у наданні державою закладам вищої освіти коштів. Так, у 2017 р. порівняно з 2014 р. збільшилося державне фінансування: БДПУ – на 37,4%, ТНПУ – 14,1%, УДПУ – 11,2%, ХНПУ – 6,1%. Це можна пояснити впровадженням нових механізмів фінансового забезпечення університетів, зокрема порядку фінансування місць державного замовлення для вступників за принципом «гроші йдуть за студентом».

Розвиток вищої освіти в Україні потребує вдосконалення механізмів державного фінансування ВНЗ, рухаючись у напрямі зміцнення реальної автономії начальних закладів із можливістю самостійного розпорядження своїми бюджетами. Водночас існує об'єктивна необхідність пошуку альтернативних інвесторів, зацікавлених у сучасній вищій освіті. Системному розв'язанню проблеми фінансування вищої освіти сприятиме також розроблення державної концепції доступності освітніх послуг вищої школи, до якого слід долучити державні органи управління освітою, ВНЗ і самих споживачів вищої освіти [2].

Таким чином, у системі змішаного фінансування вищої освіти та за умови зменшення частки надходження грошей із державного бюджету розширюється роль позабюджетного фінансування. Кошти, які надходять цим шля-

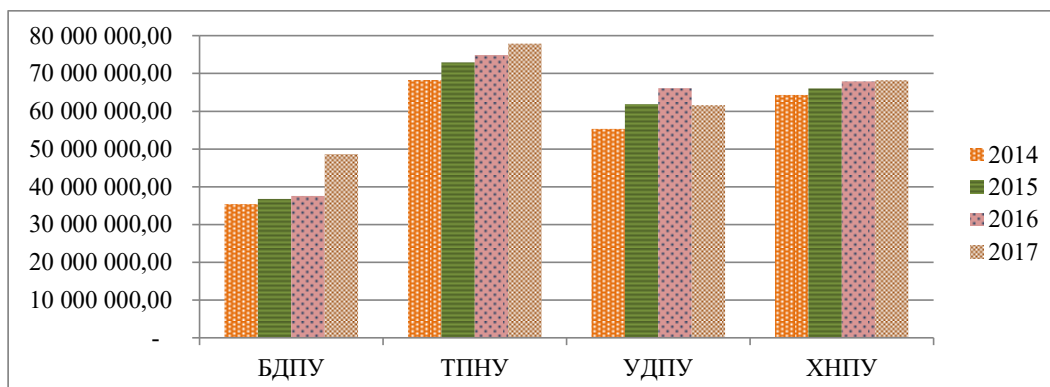


Рис. 1. Динаміка надходжень коштів у заклади вищої освіти із загального фонду бюджету за КПКВК 2201160 у 2014–2017 рр., грн

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

хом, акумулюються у спеціальних фондах університетів [3].

За даними фінансової звітності закладів вищої освіти, які ми досліджуємо, протягом 2014–2017 рр. спостерігаємо позитивну динаміку збільшення обсягу надходжень до спеціальних фондів університетів (рис. 2).

Так, за 2017 р. серед педагогічних закладів вищої освіти Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини отримав на рахунки спеціального фонду 44 490 175,18 грн, що на 17 225 730,77 грн (63,2%) більше порівняно з 2014 р., а Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка одержав протягом 2017 р. 38 241 814,51 грн коштів від плати за послуги, що надавав споживачам згідно із законодавством, що на 37,7% більше, ніж у 2014 р. Разом із тим за цей час Харківський національний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди збільшив позабюджетні надходження лише на 17,8%, з 14 645 874,55 грн до 17 259 624,58 грн відповідно.

У результаті аналізу встановлено, що співвідношення фінансування загального та спеціального фондів має тенденцію до зменшення обох джерел фінансового забезпечення діяльності державних закладів вищої освіти. Це відбувається внаслідок скорочення видатків державного бюджету на функціонування вищої освіти загалом та зниження надходжень за послуги навчання через скорочення контингенту студентів, підготовка яких фінансується фізичними і юридичними особами [3].

Учені стверджують, що розвиток недержавних форм фінансування відбувається поступово. Крім того, застосування окремих джерел є досить обмеженим із різних причин. Перешкодою для надання фінансової допомоги освіті з боку підприємств та фінансових струк-

тур є непрозорість бюджетного процесу як на рівні окремих навчальних закладів, так і на рівні району чи міста. Громадським організаціям чи благодійним фондам важко вступати у контрактні відносини з навчальними закладами, оскільки вони не можуть наймати працівників для виконання професійних завдань. Використання механізмів кредитування освіти також є обмеженим [4].

Вартою уваги є точка зору І.О. Кондратюк, яка вважає: «Фінансовий результат загального фонду та відповідної частини спеціального фонду розпорядників бюджетних коштів є виміром витрат фінансових ресурсів держави на фінансове забезпечення державних установ і неринкових некомерційних організацій та вартості спожитих бюджетних ресурсів для виконання їхніх безпосередніх функцій, а отже, є не стільки показником фінансового результату діяльності, скільки індикатором ефективності використання бюджетних коштів» [5, с. 246].

Динамічність процесу диверсифікації джерел фінансового забезпечення університетів зумовлюється, передусім, макроекономічними чинниками: рівнем економічного розвитку, обсягами державного бюджету та принципами його розподілу, розвиненістю нормативно-правової бази тощо. Як указує С. Топалова, фінансування має бути одним з інструментів реформування вищої освіти, стимулювати виконання місії університету і бути достатнім для забезпечення ефективного освітнього процесу та досягнення необхідних показників якості знань здобувачів освіти [6].

Результати проведеного дослідження джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти свідчать про важливість прийняття оптимальних управлінських рішень керівництвом

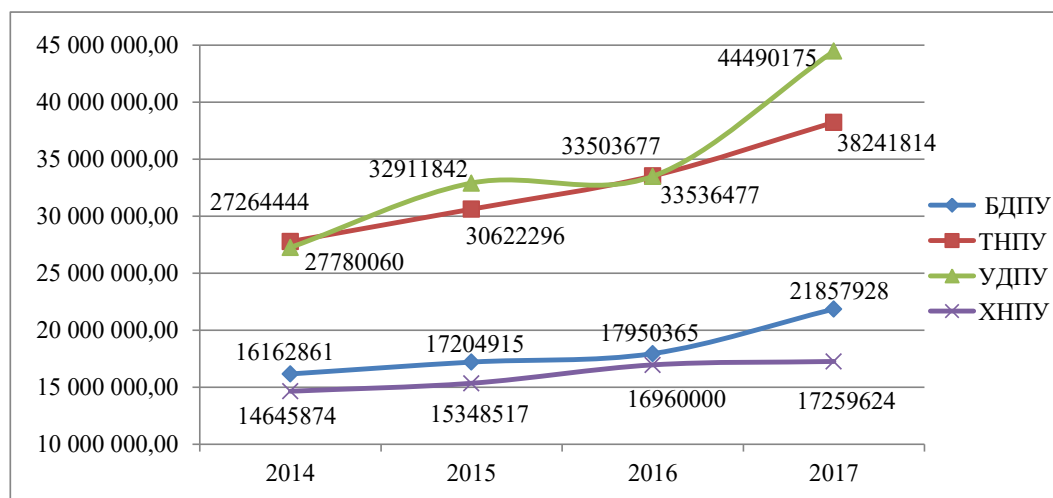


Рис. 2. Динаміка надходжень у заклади вищої освіти зі спеціального фонду бюджету за КПКВК 2201160 у 2014–2017 рр., грн

Джерело: складено автором за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

на основі аналізу доцільності та ефективності їх застосування. Необхідним тут також є систематичний контроль над видатками і швидке реагування на зміни у фінансовому стані закладу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Діагностика фінансово-економічного становища закладів вищої освіти є актуальною в аспектах забезпечення конкурентоспроможності і розроблення стратегічних шляхів щодо реалізації можливостей диверсифікації джерел фінансування освітньої і наукової діяльності.

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дає змогу зробити висновок про пріоритетність моделі фінансового забезпечення закладів вищої освіти на основі поєднання державного і позабюджетного фінансування.

Активне застосування університетами позабюджетних джерел надходження грошей, особливо залучення коштів фізичних та юридичних осіб, забезпечує сприятливі передумови для формування їхньої фінансової стійкості та є надійними інструментами управління фінансовими ресурсами.

У зв'язку із цим потребують подальшого дослідження особливості впровадження новітніх механізмів фінансування вищої освіти з постійним урахуванням вимог ринку освітніх послуг. Наукове обґрунтування напрямів реформування внутрішньоуніверситетської системи фінансового менеджменту значно поліпшить фінансово-економічні показники закладів вищої освіти і в кінцевому підсумку забезпечить стратегічні цілі щодо реформування вищої освіти та підвищення якості підготовки фахівців.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дмитришин М.В. Формування та ефективність фінансового механізму вищих навчальних закладів : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. 164 с.
2. Шевченко Л.С. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_44 (дата звернення: 02.11.2019).
3. Ящук Т.А. Механізм фінансування закладів вищої освіти в умовах нестабільності ринку освітніх послуг : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2019. 294 с. URL : <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/disertatsiji-avtoreferati-vidguki> (дата звернення: 03.11.2019).
4. Касич А.О., Циган В.А. Особливості фінансування вищої освіти в Україні та інших країнах світу. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2587> (дата звернення: 02.11.2019).
5. Кондратюк І.О. Індикатор ефективності використання бюджетних коштів – фінансовий результат у секторі ЗДУ. *Фінанси, облік і аудит*. 2010. Вип. 16. С. 241–247.
6. Топалова С. Реформування вищої освіти в Україні: фінансове забезпечення. URL : https://lb.ua/blog/svetlana_topalova/415144.html (дата звернення: 04.11.2019).

REFERENCES:

1. Dmytryshyn M. V. (2014) Formuvannja ta efektyvnistj finansovogho mekhanizmu vyshhykh navchalnykh zakladiv : monoghrafija [The formation and effectiveness of the financial mechanism of higher education institutions]. Ivano-Frankivsk: NAIR (in Ukrainian).
2. Shevchenko L. S. (2013) Finansuvannja vyshhoji osvity: dyversyfikacija dzherel [Higher Education Funding: Diversifying Sources]. *Theory and practice of law*, vol. 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_44 (accessed 2 November 2019).
3. Jashhuk T. A. (2019) Mekhanizm finansuvannja zakladiv vyshhoji osvity v umovakh nestabilnosti rynku osvitnikh poslugh [The mechanism of financing higher education institutions in the conditions of instability of the educational services market]. Kyiv, 294 p. Available at: <https://library.krok.edu.ua/ua/kategoriji/disertatsiji-avtoreferati-vidguki> (accessed 3 November 2019).
4. Kasych A. O., Cyghan V. A. (2013) Osoblyvosti finansuvannja vyshhoji osvity v Ukrajinі ta inshykh krajinakh svitu [Features of financing higher education in Ukraine and other countries of the world]. Available at: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2587> (accessed 2 November 2019).
5. Kondratjuk I. O. (2010) Indykator efektyvnosti vykorystannja bjudzhetnykh koshtiv – finansovyj rezuljtat u sektori ZDU [The indicator of the efficiency of the use of budgetary funds is a financial result in the PGI sector]. *Finance, accounting and auditing*, vol 16, pp. 241–247.
6. Topalova S. (2018) Reformuvannja vyshhoji osvity v Ukrajinі: finansove zabezpechennja [Higher education reform in Ukraine: financial support]. Available at: https://lb.ua/blog/svetlana_topalova/415144.html (accessed 4 November 2019).